

УДК 378.091:373.3

Т. В. Федотова

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ МЕТАКОМПЕТЕЦІЙ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В епоху серйозних змін, що відбуваються в нашому суспільстві, особливо уразливими стають майбутні фахівці, які отримують освіту на прикордонних з окупованими територіями містах, у яких ще тільки формується професійна позиція, які ще тільки знаходяться на самому початку пізнання себе і шляхів самореалізації. Вони більше за інших відчувають на собі нестабільність і непередбачуваність нашого непростого життя, реально відчувають стан напруженості і тривоги.

Увага вчених спрямована на вивчення внутрішніх потенціалів людини, які допомагають їй протистояти важким життєвим умовам, зберігаючи свою людську сутність, цілісність та ідентичність. Введення в науковий обіг в вітчизняній психології терміну «резильєнтність» представляє особливий інтерес, тому що багато сучасних досліджень в психології, педагогіці, психотерапії, філософії, соціології прагнуть базуватися на цьому підході (К. Абульханова, А. Адлер, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, О. Асмолов, Л. Бинсвангер, Б. Братусь, М. Гур'янова, В. Знаков, С. Кобаза, Є. Коржова, А. Лактіонова, С. Мадді, А. Махнач, Е. Рильська, С. Рубінштейн, В. Франкл, Е. Фромм та ін.).

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні особливостей поняття «резильєнтність» як важливої метакомпетенції професійної ідентичності майбутніх вчителів початкових класів.

Резильєнтність – це здатність гідно зустрічати і долати несприятливі обставини і виклики, стаючи при цьому сильніше. Важливо підкреслити, що це не якесь вроджена якість, а якість, компетенція або вміння, які можна формувати шляхом освоєння стратегій поведінки в ситуаціях труднощів і викликів. Абсолютно очевидна важливість інтеграції формування даної компетенції в освітні програми і в освітнє середовище в цілому.

Концепція «резильєнтності» включає в себе: опір руйнуванню, тобто здатність людини захищати свою цілісність, коли вона відчуває сильний тиск, а також крім простого опору, здатність будувати повноцінне життя у важких умовах, розвиватися і творити, що передбачає вміння планувати своє життя на основі усвідомленого цілепокладання [1, с. 15–17].

Резильєнтність включає здатність людини захищати свою цілісність від впливу сильних несприятливих зовнішніх впливів, а також здатність будувати повноцінне життя у важких умовах. Здатність до соціальної адаптації, повноцінного розвитку, наявність необхідних вольових якостей.

Резильєнтність передбачає обов'язкове оволодіння соціальними навичками і вміннями, в тому числі вмінням вирішувати проблеми. Перелік корисних соціальних навичок нескінченний. У нього входять комунікабельність, вміння стримувати гнів і контролювати прояви негативних емоцій, вміння планувати свою діяльність і взаємодіяти з оточуючими.

С. Ваніштендаль пише, що для лікування пораненого «недостатньо накласти на рану стерильну пов'язку. Тільки здорові тканини тіла, що оточують рану, дозволять їй по-справжньому затягнутися. Отже, щоб сприяти процесу одужання, потрібно зміцнювати весь організм».

Якщо людина конструктивно взаємодіє зі своїм мікросоціальним оточенням, то це взаємодія розвиває і зміцнює здатність і до опору, і до творення. Але якщо така взаємодія порушується, резильєнтність послаблюється, а потім і повністю втрачається. Резильєнтність може перебувати в латентному стані, вона проявляється внаслідок негативних подій, що відбуваються в житті кожної людини, після вона може і навіть посилюватися. Сам процес переходу резильєнтності з пасивного стану в активне може посилити цю здатність. Результатом такого процесу є позитивний розвиток особистості, яка зіштовхнулася з важкою життєвою ситуацією.

На думку І. Ільїнського і М. Гур'янової, «це прагнення людини вижити, не деградує, в дедалі гірших умовах соціальної та культурного середовища, відтворювати і виховувати життєстійке потомство в біологічному і соціальному плані, ставати індивідуальністю, формувати смисложиттєві установки, самостверджуватися, знаходити себе, реалізовувати свої задатки і творчі можливості, перетворюючи при цьому середовище проживання, роблячи його більш сприятливим для життя, не руйнуючи і не знищуючи його» [2, с. 10–12].

М. Гур'янова вважає, що життєздатна особистість вмє самостійно вирішувати життєві проблеми, що обумовлено високою компетентністю, здатністю долати життєві негаразди. Вона визначає життєздатність як особистісну якість індивіда, що характеризує його прагнення гідно себе проявити в різних соціально-економічних ситуаціях, в тому числі і в умовах дисгармонійного соціуму, і виділяє в якості головних критеріїв життєздатності людини такі: 1) позитивний світогляд; 2) наявність особистісних якостей, умінь і здібностей (соціально-трудова, морально-вольова, ділова, комунікативна, організаторська), які допомагають продуктивної творчої самореалізації людини; 3) високий ступінь психологічної стійкості особистості; 4) вибір здоров'язберігаючих моделей поведінки; 5) високий рівень розвитку морально-вольової сфери особистості; 6) високий рівень працездатності [3, с. 43–50].

Будучи соціально обумовленою якістю, резильєнтність формується в процесі соціалізації особистості дитини. Вивчення історій життя резильєнтних особистостей дозволило виділити чинники, необхідні для формування цієї якості. С. Ваніштендаль описує наступні чинники:

наявність в найближчому мікросоціальному оточенні дитини хоча б одного дорослого, якому дитина довіряє і який беззастережно приймає дитину такою, якою вона є; наявність чітких моральних орієнтирів (усвідомлення мети свого життя, наявність стабільних інтересів); сформованість основних соціальних навичок, необхідних для конструктивної взаємодії з оточуючими; позитивна самооцінка, самоповага; почуття гумору.

Багато досліджень стосуються формування резильєнтності у дітей з неблагополучних сімей і важливої ролі освітньої організації в цьому процесі. Згідно з цими дослідженнями, саме школа відіграє ключову роль у майбутній успішності таких дітей, якщо активно формує резильєнтність, і якщо вчителі являють собою позитивну модель поведінки [4, с. 11–13].

Концепція резильєнтності як метакомпетенції носить поліпарадимальний характер, оскільки знаходиться не просто в сфері інтересів різних предметних областей, але в точці перетину парадигми соціального розвитку і парадигми розвитку наукового знання. А саме, поліпарадимальність обумовлена внеском даної метакомпетенції в рішення задач сталого розвитку в ламанні до суб'єктів суспільного розвитку, в рішення задач модернізації педагогіки загальної та професійної освіти і розвитку навчання протягом усього життя.

Виходячи з цього, можна погодитися, що резильєнтність як метакомпетенція передбачає: вміння «відбивати» негативні чинники, «відскакувати» від них; вміння керувати емоціями; розуміння власних сильних сторін і переваг; опору на емоційну залученість; винахідливість; відчуття власного потенціалу / суб'єктності; здатність взаємодіяти з іншими; вміння вирішувати проблеми.

Тренінги по формуванню резильєнтності, які проводилися з педагогами на прикордонних територіях, показують, що багато педагогів володіють недостатньою сформованістю адекватних способів емоційного реагування на труднощі непрогнозованих складних ситуацій, виявляють низький показник ступеня соціальної адаптації. Все це негативно позначається на професійній діяльності, здоров'ї педагогів і благополуччі дітей.

Надмірні емоційні навантаження, які пов'язані як з процесом виконання професійних обов'язків, так і з постійною загрозою для життя, викликають зниження професійної активності, негативне ставлення до педагогічної діяльності, погіршення самопочуття, розвиток захворювань психосоматичного характеру, порушень діяльності шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, нервові виснаження, неврози. Постійний вплив напружених чинників веде до погіршення результатів їх діяльності, до зниження працездатності, появи нехарактерних помилок, зниження показників психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги).

Вчителі початкових класів, які працюють в прикордонних містах і селах з окупованою територією, навчають дітей, які мають травму війни.

Їх батьки дуже часто не розуміють справжніх причин поведінкових особливостей своїх дітей. Вони не можуть бути стабільними дорослими для своїх дітей. Тому завдання першого вчителя не тільки навчити дітей вчитися, а й вміти стабілізувати психоемоційний стан дитини, а для цього у нього повинна бути розвинута така метакомпетентність, як резильєнтність.

Розвиток резильєнтності можна розглядати як діяльність, спрямовану на формування описаних вище передумов. Зазначену роботу потрібно починати з оцінки у конкретного студента наявності і вираженості факторів, що сприяють розвитку резильєнтності. В ході цієї оцінки ми будемо вирішувати такі питання: чи можливе використання даного чинника для розвитку резильєнтності (чи є у самого майбутнього фахівця і в його мікросоціальному оточенні необхідні ресурси)?; хто володіє ресурсами, необхідними для розвитку передумов резильєнтності?; чи можливо і яким чином об'єднання їх зусиль з розвитку резильєнтності?

Формування резильєнтності пов'язано з формуванням емоційного інтелекту, що розуміється як здатність людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію і бажання інших людей і свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних задач.

Виявлено такі способи розвитку резильєнтності: розвиток саморефлексії (наприклад, за допомогою літературних есе або обговорень в малих групах) і рефлексії (наприклад, за допомогою написання особистісних есе, де майбутні фахівці описують і аналізують досвід подолання складних життєвих ситуацій якимось відомим людині засобом, які їм допомогли подолати такий досвід, або ж як вони самі впоралися з такою ситуацією); допомога студентам в добуванні досвіду з власних невдач, в зв'язку з цим культура навчання може передбачати невдачі, помилки і розчарування; створення атмосфери, коли студентів хвалять за зусилля, наполегливість і працьовитість, а не тільки за оцінки, при цьому студенти повинні відповідати за досягнуті результати і вкладені в досягнення зусилля; обговорення питань резильєнтності в контексті досягнень, успішності і соціальних змін на прикладі відомих людей; формування підтримки майбутнім фахівцям. Ця підтримка не тільки предметно орієнтована, а й емоційно орієнтована [5, с. 33].

Розвиток навичок резильєнтності, розглядається як взаємодія з навколишнім світом, як процес, що передбачає існування декількох шляхів вирішення проблем. Це дозволяє при дефіциті одних ресурсів замінити їх іншими, що істотно розширює адаптаційні можливості особистості.

Резильєнтна особистість здатна об'єктивно оцінити будь-яку найскладнішу ситуацію; є внутрішньою рушійною силою в роботі і в житті, орієнтиром, який дозволить переглянути свій минулий досвід і винести з нього уроки, необхідні для сьогодення і майбутнього.

Конструктивне використання власних можливостей і інших ресурсів з залученням прихованого потенціалу особистості.

Для розвитку резильєнтності майбутніх вчителів початкових класів в процесі навчання у вищому навчальному закладі повинна використовуватися комплексна система специфічних і неспецифічних способів підготовки. Специфічні методи виражаються в розвитку професійно важливих якостей особистості, адаптації до напружених факторів професійної діяльності. Неспецифічні методи характеризуються застосуванням засобів і способів саморегуляції емоційного стану профілактики виникнення в якості емоційної напруженості.

Список використаної літератури

1. **Понкин И.** Понятие резильентности системы к негативным факторам / И. Понкин // Государственная служба. – 2015. – № 5. – С. 15–17.
2. **Гурьянова М. П.** Воспитание жизнеспособной личности в условиях дисгармоничного социума / М. П. Гурьянова // Педагогика. – 2004. – № 1. – С. 10–16.
3. **Гурьянова М. П.** Жизнеспособность личности как педагогический феномен / М. П. Гурьянова // Педагогика. – 2006. №10. – С. 43–50.
4. **Dubow E.F, Tisak T.** The relation between stressful life events and adjustment in elementary school children: The role of social support and social problem solving skills. Child Development, 1989.
5. **Ray B.** How the Research Supports Social-Emotional Learning <https://www.edutopia.org/blog/daniel-goleman-research-supports-sel-betty-ray>.

Федотова Т. В. Резильєнтність як одна із метакомпетенцій розвитку професійної ідентичності майбутнього фахівця початкових класів

У статті розглянуто поняття «резильєнтність особистості», представлені основні підходи до визначення і структури резильєнтність особистості майбутнього фахівця початкових класів в педагогічній та психологічній науках. Показано, що саме формування навичок резильєнтності лежить в основі розвитку професійної ідентичності. Загальна культура освітньої організації безпосередньо корелює з моделями поведінки, що демонструються вчителями. Показана необхідність забезпечення освоєння ними таких моделей. Резильєнтність – одна з найважливіших метакомпетенцій майбутнього вчителя початкових класів, яка дає можливість бути стабільним не тільки вчителю, а й дитині, а від цього залежить весь навчальний процес.

Ключові слова: резильєнтність, метакомпетенція, майбутні фахівці початкових класів, стабілізація психоемоційного стану, критерії життєздатності.

Федотова Т. В. Резильентность как одна из метакомпетенций развития профессиональной идентичности будущего специалиста начальных классов

В статье рассмотрено понятие «резильентность личности», представлены основные подходы к определению и структуры резильентности личности будущего специалиста начальных классов в педагогической и психологической науках. Показано, что именно формирование навыков резильентности лежит в основе развития профессиональной идентичности. Общая культура образовательной организации непосредственно коррелирует с моделями поведения, демонстрируемых учителями. Показана необходимость обеспечения освоения ими таких моделей. Резильентность – одна из важнейших метакомпетенций будущего учителя начальных классов, которая дает возможность быть стабильным не только учителю, но и ребенку, а от этого зависит весь учебный процесс.

Ключевые слова: резильентность, метакомпетенция, будущие специалисты начальных классов, стабилизация психоэмоционального состояния, критерии жизнеспособности.

Fedotova T. Resiliency as one of the Meta-Competencies of the Development of the Professional Identity of a Future Specialist in Elementary School

The article deals with the notion of "resilience of the individual", presents the main approaches to the definition and structure of the personality trait of the future specialist of elementary school in the pedagogical and psychological sciences. It is shown that it is the formation of resiliency skills that underlies the development of professional identity. The general culture of the educational organization directly correlates with the behavioral models demonstrated by the teachers. The need to ensure the development of such models is shown. Resiliency is one of the most important meta-competencies of the future teacher of the elementary school, which provides an opportunity to be stable not only for the teacher but also for the child, and from this the entire learning process depends on it.

Key words: resiliency, metacompetence, future specialists of elementary school, stabilization of psychoemotional condition, criteria of viability.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.